

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ

Уређује
А. БЕЛИЋ

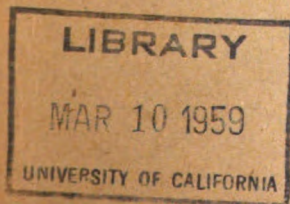
уз сарадњу

д-ра *Алексића Радомира* (Београд), д-ра *Вуковића Јована* (Сарајево), *Конеског Блажа*
(Скопље), *д-ра Нахиџгала Рајка* (Љубљана), д-ра *Павловића Миливоја* (Нови Сад),
д-ра *Стевановића Михаила* (Београд), д-ра *Томановића Васа* (Скопље),
д-ра *Храстие Мајна* (Загреб)

XXII КЊ. 1—4 ^{16.}

JUŽNOSLOVENSKI FILOLOG

БЕОГРАД
1957—1958

СИСТЕМ ПРЕДЛОШКИХ КОНСТРУКЦИЈА У СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

§ 1. Словенски предлози испитивани су досада у много прилика и с етимолошке и са семантичке тачке гледишта, па се може рећи да су данас углавном доста добро познате све старе предлошке форме, а и о новијим, секундарним по пореклу у различитим језицима, добијамо све више детаљних података. Недостају, међутим, радови у којима би се све предлошке конструкције једнога језика посматрале као јединствена целина, као посебан систем. У вези с тим стоји неоспорна чињеница да, и поред несумњиво детаљног познавања броја предлога, њиховог порекла, њиховог повезивања с одговарајућим падежима и конкретне семантичке нијансе коју обележавају у одређеном словенском језику, наука још увек нема одговора на три основна питања од посебног, принципског значаја:

1) имају ли падежи с предлозима своја „основна значења“ и у каквој су она вези с основним значењем исте падежне категорије ван конструкције с предлогом;

2) постоји ли јасан принцип по коме се у оквиру датог језика један одређен тип предлога обавезно појављује или не појављује уз одређени падеж и чиме је то условљено;

3) да ли се може уочити основна развојна тенденција карактеристична за предлошки систем једног конкретног словенског језика поређењем данашњег стања са некадашњим, најстаријим.

Користећи овде српскохрватски материјал ја сам се трудила да предлошке конструкције испитујем као систем имајући притом у виду сва ова три питања, чије решење, сматрам, нема искључиво и уско славистички значај већ би улазило у оквир теориских констатација од ширег, општелингвистичког интереса.

§ 2. Ограничићу се овде на прилике у српскохрватском књижевном језику по материјалу из текстова новијих писаца.¹ Иако и подаци из дијалеката могу несумњиво бити од интереса и значаја за овакво испитивање, ја их ипак не узимам у обзир због нехомогене слике коју у целини пружају искључујући тиме свако уопштавање и начелно дефинисање.² Сматрам, уосталом, да је баш због ове неуједначености коју дијалекти показују корисно претходно упознавање са структуром „предлошких“ падежа у књижевном језику. Оно може створити извесне одређене критерије за основну оријентацију при анализи ове компликоване и комплексне проблематике на терену народних говора.

§ 3. Циљ рада није да се поброје и појединачно испитају све предлошке везе у свим њиховим могућим реализацијама већ да се, утврђивањем основних значењских типова које обухвата једна предлошка конструкција, одреде њени односи у оквиру система. Отуда ја, дефинишући извесно значење, не набрајам све предлоге који га идентификују у данашњем књижевном језику³ нити се задржавам на описивању оних семантичких нијанса које се могу казационално, у специфичном контексту, изразити датом предлошком везом.⁴ Одабирам само релевантно и типично тражећи основну структуру и корелативне односе.

§ 4. Све српскохрватске зависне падеже могли бисмо поделити на две групе по основној концепцији односа који се њима идентификују.

Односи који се успостављају тек у зависности од реализације акције улазећи непосредно у њене оквири као директно

¹ Поред примера које сам сама прикупила, служила сам се Даничићевом збирком „Српска синтакса“ (Београд 1858) као и грађом спремнојом за велики речник Српске академије наука (налази се у Институту за српски језик САНУ). Основну оријентацију у коришћењу грађе дала ми је досада методолошки најусавршенија класификација материјала српскохрватског језика спроведена у „Историји српскохрватског језика“ (књ. II, св. I, Београд 1950) А. Белића.

² Као што је познато, развој појединих дијалеката био је баш у овом погледу изразито индивидуалан, специфичан — поменућу напр. само чињеницу да наши најисточнији говори имају данас аналитички тип деklinационог система, док се у појединим, периферним, на западу јављају и такве предлошке везе које су несумњиви калкови према конструкцији страног, несловенског језика чијем су утицају овакви говори непосредно изложени.

³ Не помињем, рецимо, да се у језику појединих хрватских писаца предлог о с акузативом употребљава за означавање додира у примерима као: *држећи се о руке* (Јосип Косор, Миме, Загреб 1916, 37).

⁴ По у изразу *По мени* има значење „што се мене тиче“ о коме уопште не говорим пошто спада у оваква „казационална“, тј. нетипична значења.

њоме условљени обележавају се акузативом, дативом и локативом. Овим се падежима у суштини конкретизује природа контакта који радња, реализујући се, успоставља са појмом обележеним падежном формом. Стога ја акузатив, датив и локатив називам падежима контакта.

Генитив и инструментал су по природи падежи конекције. Њихова је употреба условљена основном претставом о повезивању двеју иначе посебних појава по неком специфичном односу

У логичкој вези са овом разликом у основној концепцији природе односа који се идентификују конкретном падежном формом стоји чињеница да се искључиво падежима конекције обележавају у српскохрватском језику она значења која указују на моменат изазивања акције (одређивање непосредног изазивача односно агенса).⁵ Из истих се разлога и однос непосредног тицања који повезује две предметне појаве одређује падежом конекције (посесивни генитив).

Карактеристична је у том правцу и чињеница да се у модерном српскохрватском изразит однос контакта — значење објекта радње — може граматички изразити падежом конекције (генитивом) ако се радња замисли и изрази као медијална, тј. као нешто што остаје искључиво у сфери субјекта, што не ступа, према томе, ни са чим изван те сфере у некакав однос. Будући у таквим случајевима необухваћен претставом о реализацији дате радње, објекат се поставља као посебна појава у односу на радњу те је веза између њих обележена само као непосредно тицање, тј. у форми која одговара концепцији односа конекције — исп.: *дошаћи се зида са дошаћи зид, прихватиши се посла са прихватиши посао* и сл.

Као што ће показати анализа произашла из конкретног језичког материјала, сви семантички типови везани за падежну конструкцију с предлозима заснивају се, уствари, на различитом специфицирању основне претставе о „контакту“ односно „конекцији“.

§ 5. Генитив је падеж око кога се у српскохрватском језику окупља највећи број најразличитијих предлога. Предлошким конструкцијама с генитивом обележава се:

1) Просторни однос (највећи део предлога: *испред, испод, иза, посред, до, од, из, с, преко* и сл.);

⁵ У савременом српскохрватском она су везана за генитив; у старијим језичким фазама њих је обележавао првенствено инструментал.

- 2) време (*Пре, После, уочи* и сл.);
- 3) одвајање (*од*);
- 4) агенс (*од*);
- 5) компарација (*од*);
- 6) узрок (*од, из, због* и сл.);
- 7) сврха (*ради*);
- 8) бављење једног појма у сфери другог (*код, у*);
- 9) карактеризација, тј. ближе одређивање, једне појаве другом по вези која се успоставља између њих — било издвајањем друге појаве према првој било њеним приближавањем тиме што се указује на улогу коју врши према првој појави (*без, сем, мешто, уиме, помоћу* и сл.).

Месним генитивом с предлозима обележава се одмеравање простора и то:

- 1) одмеравање места радње према неком познатом објекту (*Поред, близу, испред, испод, око* и сл.);
- 2) одмеравање заузетог положаја у границама познатог места (*дуж, преко, Посред* и сл.);
- 3) одмеравање границе кретања; а) почетне (*од, из, с*); б) завршне (*до*).

Одмеравање времена према неком познатом временском отсеку обележава се помоћу специфичних „временских“ предлога: *Пре, После, уочи*.⁶ Сем тога, и месни предлози могу обележити време (*усред леташа, преко леташа* и сл.). Очигледно је да се, у принципу, систем временских конструкција консолидовао по критеријима који су типични за утврђивање просторних односа помоћу генитивних форми. Карактеристична је у вези с тим чињеница да поменуте специфично временске конструкције обележавају изразит однос одмеравања према нечему (*Пре годишњег одмора, После полагања испиша* и сл.) и да је испуштена из употребе управо она предлошка веза која није имала корелата у систему месних конструкција ни по форми ни по значењу (*за + генитив*).

Значење „у току“, везано за употребу предлога *Преко* с генитивом (*Преко леташа*), а које не садржи уопште карактеристичну претставу о „одмеравању“, осећа се овде као нетипично, прилошко (у питању су конструкције које по употреби алтернирају са

⁶ Специфично временска конструкција *за + генитив* која је обележавала значење „у току“ (В. Даничић, Србска синтакса, 1966) не јавља се у модерном књижевном језику, изузев у појединим устаљеним изразима (*за животоша, за владе, за видеља*).

специфичним адвербијалним формама: *Преко зиме, Преко дана... зими, дању...*).

Указивање на појам од кога се нешто одваја (*узети од оца*) претставља несумњиво одмеравање полазне тачке (границе) неке акције у нешто транспонованом смислу; означавање агенса (= извориште радње: *нападнуо је од непријатеља*) такође. Значење узрока и сврхе су још даље, апстрактније пројекције овакве претставе о одмеравању крајњих граница неке акције.

Компаративне конструкције типа: *он је бољи од мене* сасвим логички улазе у систем ових генитивних форми изграђених на основном принципу одмеравања једног појма према другом.

Остају по страни генитивне конструкције којима се означава: 1) бављење једног појма у сфери другог (предлози: *код и у*); 2) карактеризација једне појаве другом по вези која се успоставља између њих — било издвајањем друге према првој било њеним приближавањем тиме што се указује на улогу коју врши према првој појави (*дошао је без оца, дошао је место оца* и сл.).

Значење „бављења једног од појма у сфери другог“ не изазива претставу о одмеравању, о одређивању граница. Њему је несумњиво најближе значење посесије које се везује за генитивну форму без предлога.

Што се тиче конструкција обухваћених овом другом групом, оне су несумњиво засноване на одређивању значења тицања схваћеног у ширем смислу. Карактеристична је у том правцу чињеница да у већем броју случајева овде имамо конструкцију с предлозима који су по пореклу именице, везане првобитно с генитивом по типичном односу посесије (предлози и предлошки изрази као: *место, помоћу, путем, уме, у погледу* и сл.). И овде, дакле, уочавамо директну везу са категоријом генитива без предлога.

Историска граматика би свакако, поводом основне репартиције семантичких типова у оквиру генитива, указала на стари однос генитив/аблатив тражећи објашњење у до данас очуваној хомонимији ова два првобитно различита падежа. Међутим, издвајање у посебну групу свих оних значења која подразумева традиционална граматика под термином аблатива нема данас стварног значаја за осветљавање семантичке структуре конкретног падежног облика — генитива. Чињеница је, рецимо, да се предлог *без*, пореклом несумњиво аблативног типа, налази по овде примењеном критерију сврстан у исту групу с већим бројем предлога који су очигледно неаблативног карактера. То већ по себи говори да се у оквиру генитивне форме уочавају данас друкчији прин-

ципи консолидовања семантичког спектра од оних које подразумева стара подела на аблативну и генитивну падежну категорију.

Ако генитив без предлога обележимо као генитив I, а генитив с предлозима као генитив II онда, у складу с извршеном анализом, утврђујемо да генитив II обухвата две основне групе конструкција: А групу са основним значењем „одмеравање према нечему по критерију удаљености“ и В групу која, за разлику од претходне, стоји у ближој релацији са генитивом I. Конкретан закључак који из извршене анализе произилази могао би се, према томе, изразити констатацијом о томе да за српскохрватски генитив у целини није карактеристичан однос генитив I : генитив II (= генитив II А + генитив II В) већ однос генитив I + генитив II В : генитив II А.

Ако критериј „одмеравање по удаљености“ (на коме је, као што смо утврдили, непосредно изграђен компактан сплет семантичких типова категорије генитив II В) применимо и на генитив I односно генитив II А, добијамо одговор на питање основног принципа по коме се све ове три категорије групишу у оквиру исте падежне форме.

Генитивом I обележавају се у модерном српскохрватском следећа значења:

- 1) посесивност (*кућа мога оца*);
- 2) партитивност (*парче хлеба, јесши хлеба*);
- 3) квалитативност (*човек седе браде*);
- 4) време (*Шога дана, Прошле субоше*).

Посебно треба поменути употребу генитива уз поједине медијалне глаголе (као уз *оставиши се, дошаћи се, примиши се, сеишиши се, играши се, одрећи се, бојати се, сшидеши се*) где, с једне стране, генитив одређује оно значење које у активној конструкцији носи акузатив објекта, а с друге — специфичан однос аблативног карактера. Као што смо већ поменули у претходном излагању (в. § 4), појава генитива у објекатској ситуацији заснована је на посебној концепцији односа реализације радње према датоме објекту: не обележава се обухватање објекта акцијом, већ однос непосредног тицања који их међусобно повезује. Глаголи са којим се „објекатски“ генитив повезује праћени су обликом *се* као обавезним морфолошким знаком медијалности.⁷ Карактеристично је да и сви „аблативни“ глаголи уз које се

⁷ Конструкције као *питај мајке, жали своје сестре* и сл. (в. Давичић о. с. 87) не јављају се у модерном књижевном језику.

јавља генитив без предлога имају исти овај морфолошки знак медијалне ситуације, што несумњиво показује да је у питању један исти граматички тип конструкција с генитивом. Уствари, и код оваквих „аблативних“ случајева однос између радње и појма обележеног генитивном формом конципован је као најнепосреднија, најтешња веза двеју појава (*боји се оца* — појава његовог страха у непосредној је вези с личношћу оца). Илустративна је у овом погледу разлика у значењу која постоји између везе глагола *стидеши се* с генитивним обликом без предлога и оне у којој се уз исти глагол употребљава предлошка форма: *стиди се свога оца* = појава стида повезује се директно с оцем као, у неку руку, са својом материјалном садржином (у апстрактном смислу — однос приближавања акције *стидеши се* појму *оца*); *стиди се од свога оца* = отац се обележава као непосредан изазивач акције *стидеши се* (однос удаљавања, права аблативност).

Четири претходно набројана значењска типа које обележава генитив без предлога такође су изграђена на основној претстави о најнепосреднијој, најтешњој вези између двеју појава.

Сам однос посесије већ је довољно јасан у том правцу, а и оно што се подразумева под квалитативним значењем генитива такође (*човек седе браде* = човек који има седу браду). Парти- тивност обавезно претпоставља одређивање појма од кога је састављена дата количина (уп. у том правцу међусобни однос датих појмова у синтагми *парче хлеба*) односно одређивање појма који је својим неопходним присуством најнепосредније везан за реализацију дате акције (*јести хлеба, пићи воде* и сл.). И ту се ради, дакле, у принципу о истој непосредности везе између двеју појава.

Сва ова три значења подразумевају, уствари, обележавање оног односа који А. Белић идентификује термином „тицање“ одређујући у целини природу генитива.⁸

Као што сам показала у свом раду „Из проблематике падежних временских конструкција“ (Јужнословенски филолог XXI), временски генитив српскохрватског језика обавезно је везан за одредбу-актуализатора (*догодило се овог леша, прошлог пешка*, а не: *догодило се леша, пешка* и сл.). Ово обавезно присуство временског актуализатора уз падежни облик добија, сматрам, своје право објашњење тек кад се осветли специфични, у суштини

⁸ О одређивању природе овог падежа у оквирима општелингвистичких разматрања в. А. Белић, О језичкој природи и језичком развоју, Београд 1941/45, 250—259.

увек исти принцип по коме се генитивом одређује једно конкретно значење: време радње доводи се у непосредну везу с моментом говора, тј. са садашњошћу (исп.: *умро је оне субоше* = време његове смрти се идентификује директним одмеравањем према моменту говора; *умро је у субошу* = време се одређује по односу контакта радње са датом временском тачком: субота је време у које пада догађај његове смрти). И овај је семантички тип изграђен, дакле, као и остали, на основној претстави о најдиректнијој вези између двеју појава.

Сви закључци који извиру из целокупне ове анализе свODE се, уствари, на једну начелну констатацију: природа српско-хрватског генитива без предлога, оцењена по критерију „одмеравање удаљености према нечему“, подразумева одређивање искључиво таквих односа који значе првенствено најнепосреднију и најближу, односно тотално остварену везу између две појаве.

Принцип по коме се у оквиру генитива значења групишу, с једне стране уз падежне облике без предлога, а с друге уз предлошке конструкције, заснован је очигледно на тежњи да се однос најнепосредније, тоталне близине (однос тигра и а у најужем смислу) посебно издвоји. Карактеристична је у том правцу чињеница да чак и значење „бављења у сфери неког појма“, које претставља извесну посесију, али окасионалног, привременог типа (исп.: *Перо је у ње,⁹ новац је код њега у џеџу*), пошто не показује однос сталног, потпуног припадања, добија у нашем језику конструкцију с предлогом.

Критериј „одмеравање по удаљености“ има релевантни значај не само за структуру генитивних значења у целини већ и у детаљу: као што сам показала у своме раду „Узрочне конструкције с предлозима *због*, *од* и *из* у савременом књижевном језику“ (Наш језик V, св. 5—6) систем узрочних конструкција књижевног језика консолидује се у правцу разликовања директног (ближег) од посреднијег (даљег) узрока (са *од* — директан изазивач: *умро је од глади*; са *из* — посреднији, указивање на психолошку категорију-потстрекача вољног импулса: *рекао је из Пакосћи*; најдаљи, индиректан проузроковач са *због*: *погинуо је због ње*).

⁹ Конструкција са *у* у овом значењу није више, уствари, узелна форма нашег књижевног језика; потискује је конструкција са *код* (в. Б. Милетић, Употреба предлога у с генитивом, Наш језик I (1933) 112).

Узимајући у обзир све наше досадашње констатације у вези с одређивањем природе српскохрватског генитива, можемо изнети као крајњи закључак:

1) да сви значењски типови обухваћени генитивном формом, било у употреби без предлога или с предлогом, обједињује заједничка основна претстава¹⁰ о одмеравању једне појаве према другој по критерију удаљености;¹⁰

2) да је отсуство предлога уз генитив обавезни морфолошки знак за тоталну близину (= најдиректније тицање, припадање) двеју појава.

§ 6. Инструментал је падеж чија је семантичка структура, као што смо већ констатовали, такође изграђена на утврђивању неке конекције између датих појава. Њиме су обухваћене три посебне значењске категорије, морфолошки тачно разграничене:

1) инструментал без предлога = повезивање двеју појава по односу подређености једне према другој¹¹;

2) инструментал с предлогом *с* = повезивање двеју појава односом напоредности;

3) инструментал с предлозима: *над, под, пред, међу*¹² = повезивање двеју појава по положају у простору.

Основно значење међусобног повезивања двеју појава по некој одређеној функцији односно положају повезује, с једне стране, и то од најстаријих историских времена до данас, све ове три категорије у оквиру исте падежне форме, а с друге — јасно одређује тип предлошких конструкција које могу доћи у обзир. „Предлошки“ инструментал је, уствари, сиромашан у погледу значења која може обележити: или је у питању типична заједница (увек предлог *с*) или месни однос.

Месни однос је такође у овом случају врло јасно одређен: инструменталом се обележава познати објекат помоћу кога се

¹⁰ Овај се закључак слаже у принципу са одговарајућом Јакобсоновом констатацијом о природи генитива у руском језику: „Der präpositionale G unterscheidet sich nicht seinem Bedeutungswesen nach von dem übrigen Genitivgebrauch“ — R. Jakobson, Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre, Travaux du Cercle Linguistique de Prague-6, 260.

¹¹ В. о томе подробније у моме раду „Знаења српскохрватског инструмен- тала и њихов развој“, Пос. изд. САН књ. ССХХVII, Београд 1954, 160.

¹² Не помињем овде предлог *за* зато што је његова употреба у модерном језику сведена на мали број специјалних случајева — одређивање секвентивног значења уз глаголе кретања (*Шрчи за њим, али не и седи за њим*). Значење „место позади“ обележава данас *иза* + генитив.

оријентишемо у погледу места вршења радње (*лежи под креветом* — кревет није место остварења акције *лежаши* већ само познати објекат помоћу кога одређујемо положај радње *лежаши* у простору). Дефинишући природу наших месних падежа у своме раду „Једно поглавље из граматике нашег модерног језика — систем месних падежа“ (Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књ. II) ја сам инструментал, због таквог значења, називала оријентационом падежном категоријом.

Сличне оријентационе односе одређује и генитив (исп. повезивање генитива с предлозима *испод, изнад* и сл.). Међутим компарација месне употребе ових двеју падежних категорија у целини указује јасно на разлику у основним критеријима који условљавају изграђивање њихове семантичке структуре. Генитив је, као што смо утврдили, падеж одмеравања једне појаве према другој; инструментал је падеж удруживања једне појаве с другом. У крајњој линији — то су подједнако падежи конекције и отуда већ и теориски оправдана могућност да се њихова значењска поља у појединим случајевима поклопе.¹⁸ Међутим, семантички спектар генитива је несумњиво шири. Генитивом се, рецимо, одређује месни однос по критерију близине (предлози: *близу, поред, изван* и сл.) док је инструменталом могућно одредити искључиво оне просторне положаје који одговарају успостављању односа на поредности у функцији двеју појава, карактеристичног, као што је познато, за инструментал и ван месне употребе — *седи са њима* па према томе и: *седи међу њима* (напоредо и у средини), *седи пред њима* (напоредо, али по месту испред) итд.

И сами предлози који обележавају, уствари, исти просторни однос, а везују се — једни с инструменталом, други с генитивом, могу у појединим приликама лепо да илуструју разлику која постоји у основном принципу употребе ових падежних категорија. Ако напр. упоредимо конструкцију *између* + генитив са везом *међу* + инструментал по употреби у савременом књижевном језику, констатоваћемо да се прва ограничава само на

¹⁸ Карактеристична је у том смислу релација која постоји, рецимо, између квалитативног генитива и квалитативног инструментала (в. мој рад „Однос између квалитативног генитива и квалитативног инструментала“, Наш језик и с. VII, 260—269), па чињеница да је значење узрока у току развоја српскохрватског језика са инструментала пребачено на генитив (в. „Значења српскохрватског инструментала и њихов развој“, стр. 68—100), значење агенса такође (*ibid.* 54—68) и, најзад, да се генитивом може обележити однос оруђа и друштва уз помоћ предлога као: *помоћу, путем, у друшву*.

оне случајеве где постоји претстава од одмеравању места према крајњим границама с обе стране, док је услов за употребу инструментала с предлогом искључиво идентификација места, без претставе о оваквом одмеравању (дакле: *седим између Олге и Марије* а не: *међу Олгом и Маријом*; и обратно: *Провео је годину дана међу Индијанцима*, а не: *између Индијанаца*).

„Предлошки“ инструментал се од свих „предлошких“ падежа најмање изменио током историског развоја српскохрватског језика. С изузетком ограничења у употреби конструкције са *за*, све остале предлошке везе као носиоци одговарајућих значењских типова, понесене још из прасловенског, одржале су до данас своје старо место у оквиру падежног система.

§ 7. За изграђивање семантичког спектра акузатива релевантан значај имају ова два момента међусобно уско повезана: претстава о динамичности, тј. о процесу остварења радње, и претстава о остварењу потпуног контакта између радње и датог објекта.

Акузатив без предлога обележава у првом реду сваку појаву непосредно и потпуно обухваћену радњом у објекатском смислу (*чита књигу*) а затим и количину нечега што се директно и потпуно обухвата радњом (*Појео је целу Шоршу, радио је годину дана*).¹⁴

Предлошким конструкцијама одређује се:

- 1) просторни или временски однос;
- 2) остварење неког физичког или психолошког контакта;
- 3) материјална садржина неке психолошке или психофизиолошке акције;
- 4) индиректно утврђивање мере, компарације.

Просторни односи обележени акузативном конструкцијом обавезно подразумевају акцију кретања којој се одређује:

- 1) место завршетка —
  - а) директно (предлози: *на, у, о*);
  - б) индиректно, оријентисањем према познатом објекту (предлози: *над, под, пред, међу*);¹⁵
- 2) место целог тока њене реализације (предлози: *низ, уз, кроз*).

¹⁴ Временски акузатив без предлога није више жива, продуктивна категорија у нашем књижевном језику — в. о томе у мом раду „Из проблематике падежних временских конструкција“ стр. 195 и 296.

¹⁵ Исп. употребу истих ових предлога у истом оријентационом значењу уз инструментал (§ 6). Пада у очи и паралелизам у развоју конструкције са *за* — *за* + акузатив у значењу „иза“, некад обично у језику (в. напр. код Даничића на стр. 417), данас се више не употребљава (упор. за инструментал — § 6).

Временске конструкције наслањају се директно на месне са одговарајућом транспозицијом у оквиру времена:

- 1) директна локализација времена — *на Пролеће, у јесен* и сл.;
- 2) индиректно одређивање времена оријентацијом према познатом временском отсеку — *Пред јесен* и сл.

Конструкције „физичког или психичког контакта с неком појавом“ подразумевају:

- 1) остваривање непосредног физичког додира (*ухватио је за руку*);
- 2) остваривање, кретањем по месту, контакта друштва, удруживања ради даље заједничке акције кретања (*дошао је по њу*);
- 3) остваривање контакта у процесу замене (*даши новац за хлеб*);
- 4) остваривање контакта с датим објектом у идеји, у намери која га обухвата као свој крајњи циљ при реализацији конкретне акције (*боримо се за слободу, чува свој новац за њу* и сл.).¹⁶

Акузативом „материјалне садржине“ указује се на оно што непосредно обухвата собом извесна психолошка односно психофизиолошка активност — *мисли на њу, пиша за њега* и сл.

Конструкције којима се врши „индиректно одмеравање“ подразумевају:

- 1) меру времена процесуално конципованог (тј. чији се ток има на уму) које се не обухвата непосредно моментом остварења дате акције — *доћи ћу за два дана, узела сам књигу на недељу дана* и сл.;
- 2) указивање на извесну појаву која индиректно, димензијама које сама обухвата, изазива претставу о одређеној количини, мери: *већа је за главу, јео је за шесторицу* и сл.

Као што показује ова анализа, акузативна категорија обухвата два основна семантичка нуклеуса: 1) значење процесуалног контакта; 2) значење мере. Они се јасно уочавају и у оквиру предлошких конструкција и у случајевима обележеним падежом без предлога. Свако најдиректније остваривање контакта акције с датим појмом (објекатска ситуација) и појам количине непосредно обухваћене акцијом обележава се самом падежном формом. Остали, индиректнији односи, везани су за предлошку конструкцију.

¹⁶ О семантичкој разлици између датива намене и овакве акузативне конструкције са за говорним посебно у свом раду „Датив у српскохрватском језику“ (у припреми за штампу).

Оба ова значењска нуклеуса повезана су заједничком фундаменталном претставом о контакту обухватања и његове динамичке реализације. Категорија мере, зато што је по природи адвербијалног карактера, осећа се као секундарна, периферна, лабавије везана за семантичку базу са које је поникла. Отуда, рецимо, и појава да конструкције типа: *већа за главу, јео је за шесторицу* и сл. не садрже и себи никакву основну претставу о „динамичком контакту“ да су, према томе, већ прави прилошки изрази, без директних релација са акузативном категоријом.¹⁷

За групу значења „објекатског“ типа, која је овде централна, претстава о динамичком контакту увек је релевантна, без обзира на конкретну значењску нијансу.

Посматрање „предлошког“ акузатива у еволутивној перспективи указује углавном на извесну редукцију његових конкретних предлошких веза. Ова редукција се тиче првенствено категорије месног одређивања. Чињеница је, рецимо, да се *за+акузатив* уопште не јавља више у значењу „иза“, а да ни конструкција са *мимо* у значењу „поред“ није више узвелна у модерном књижевном језику.

Уопште, за развој српскохрватског „предлошког“ акузатива карактеристичан је покрет ка свођењу конкретних форми којим се одређује однос оријентационог типа искључиво на конструкције с оним предлозима који се у истом оријентационом значењу употребљавају и уз инструментал.¹⁸ Тиме је и формално засведочена непосредна семантичка корелација која постоји између месног акузатива и месног инструментала (још о томе в. § 12).

§ 8 Датив у предлошкој вези значи усмеравање. Овим термином хтела бих да обухватим и приближавање у простору (*иде ка нечему, према некоме*) и заузимање положаја у правцу некога односно нечега (*окренуо се према мени, сео насупрот мени, ближе теби* и сл.).

Усмеравање у негативном смислу, не на плану просторних већ апстрактнијих односа, такође се обележава конструкцијама

¹⁷ Ови су изрази, уствари, сасвим малобројни, као, уосталом, и све сличне језичке форме које се по своје значењу налазе на крајњој периферији семантичког спектра једне падежне категорије.

¹⁸ Можда није случајно што се у српскохрватском не јављају ни конструкције које би одговарале по значењу старим словенским формама оријентационог типа *чрѣкъ и подавѣъ* (*чрѣкъ „au delà de“ ... , подавѣъ „le long de“ — A. Vaillant, Manuel du vieux slave, Paris 1948, 183.*

с дативом (*говори насупрош истини, ради уинаш нама и сл.*). Међутим, ове конструкције координирају са дативима намене (*commodi—incommodi*) везаним уз прилошке изразе: *ради оцу по вољи — ради насупрош оцу, уинаш оцу и сл.*, тако да су мање типичне за предлошку категорију у целини.¹⁹

„Предлошки“ датив је сиромашна категорија, у поређењу са осталим падежним конструкцијама, по значењима која одређује. У вези с тим је и његова једноставна семантичка структура: са изузетком неколико поменутих „апстрактних“ предлога, који стоје у системи с прилошким изразима, остали предлози уз датив обележавају искључиво појам усмеравања, тј. правца.

Датив с предлозима у модерном књижевном језику обележава приближавање акције неком објекту обавезно искључујући претставу о остваривању контакта између њих (исп.: *идем ка Београду* — Београд је само крајња позната тачка преко које акција кретања не може прећи, али место завршетка радње остаје неодређено, оно не мора бити Београд, већ неко место испред њега).

У значењу датива без предлога, напротив, обавезно је присутна претстава о реализацији контакта између радње и датог објекта, било на основу момента праве намене, тј. давања, упућивања (*дајем му књигу, преше му и сл.*) било приступањем, приближавањем у физичком смислу (*долазим му у госте*).

Некада су семантички односи између падежне форме без предлога и оне с предлогом били сасвим друкчији. Већ сама анализа употребе предлога *k* у старијим развојним фазама српскохрватског језика показује да појава предлога уз датив првобитно није била обавезно условљена отсуством претставе о реализацији контакта.²⁰ Исто потврђује и некадашња веза предлога *по* с дативом, о којој речито говоре средњовековни језички споменици.²¹

¹⁹ Исп. у вези с тим констатацију А. Белића: „Једини је прави предлог с дативом *k* или *ка*“ — Историја српскохрватског језика књ. II св. I, 361.

²⁰ Конструкције типа: *доћи ка граду* о томе речито говоре — в. редице примере наведене у Рјечнику Југославенске академије з. в. к. И други словенски језици пружају сличне податке у овом смислу (в. напр. у радовима: Maria Brodowska, *Historyczne procesy przekształceń polskiego celownika w formę przyimkowe*, *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej*, Tom I (1955) на стр. 34 et passim; А. Б. Правдин, *Дательный приглагольный в старославянском и древнерусском языках*, *Ученые записки Института славяноведения XIII* (Москва 1956) на стр. 16; F. Bartoš, *O českém dativě prostém i předložkovém*, Brno 1877, на стр. 21).

²¹ В. у моме раду „О предлогу *по* у српскохрватском језику“, *Јужнословенски филолог XIX*, на стр. 174.

Уопште, анализа целокупне употребе српскохрватског датива с предлозима у ранијим епохама његовог развоја²³ показује да је првобитно релевантни значај имала претстава о пружању, протезању радње или по самом датом објекту (тип: *Плива по мору*) или у његовом правцу, овде са подједнаком могућношћу да се одреди или не одреди реализација контакта (семантички типови везани за конструкцију са *к*).

Измена у основном принципу употребе „предлошког“ датива ишла је несумњиво у правцу сужавања поља његове употребе и интензивнијег семантичког разграничења према падежној форми без предлога.

§ 9. Као што је познато, локатив је падеж обавезно морфолошки везан за предлог у свим словенским језицима, па према томе и у српскохрватском.²³ Није мали број значења која се у српскохрватском обележавају овим „предлошким“ падежом.

Локатив је пре свега падеж места. Предлози који конкретизују ово значење јесу: *на*, *у*, *о* и *по*.²⁴ Услов за употребу месног локатива је обавезна претстава о радњи која целим током свога остварења поклапа дати појам места (*лежи на кревету*, *Шрчи по башти* = акција *лежашти* односно *шрчашти* реализује се у целини и непосредно у границама означеног места; исп. насупрот томе значење акузативне конструкције у реченици: *леже на кревету*). Пошто се локативом обележава директно смештање радње у границама датог објекта (места) ја овај падеж називам л о к а т и в о м категоријом, разликујући га тиме и термином од његовог опозиционог корелата — оријентационог инструментала.

Локативом се може обележити и време — напр. *изгубио је мајку у најранијем детињству*. И овде је, као и код других падежа, пројигирана схема месних одређивања у оквиру временског значења.

Наше граматике помињу као посебне темпоралне конструкције локативне облике с предлозима *о* и *по*. Конструкција са *о*

²³ За овакву анализу користила сам у првом реду податке које пружа Рјечник Југославенске академије, а затим и свој материјал узет из старих повеља.

²⁴ О малобројним облицима локатива без предлога које затичемо на почетку историјског развоја словенских језика в. у раду: Jaroslav Bauer, *Bezpredložkový lokál ve staroslověnských evangeliích*, *Slavia XX I* (1950) 40–56.

²⁵ Као што сам показала у својем раду „Једно поглавље из граматике нашег модерног језика — систем месних падежа“ предлог *При* нема у модерном књижевном језику функцију обележавања места. *При* се употребљава ретко, углавном у устаљеним изразима с глаголом *биш*: *није При новцу*, *При Памети*, *При свести* и сл.

је, међутим, све ређа, сведена на врло ограничену употребу — појављује се само у случају кад именица одређује неки празник (*о Новој години, о Духовима*, али не и: *о њеном венчању*) па и ту је потискује веза *на + л о к а т и в* (*на Нову годину, на Духове и сл.*). Што се тиче употребе предлога *по* у временском значењу „после“, она се већ осећа као сасвим архаична, задржана још у појединим, углавном књишким изразима (*по Поврашкy с лешовања, по Примитшкy Швога писма и сл.*).²⁵

Према томе, можемо слободно рећи да у модерном српскохрватском књижевном језику посебно временско одређивање са специфичном нијансом престаје бити својствено локативној конструкцији.

Испуштање значења „после“, које је изразито оријентационе природе, из оквира семантичке структуре локатива несумњиво је у вези с чињеницом да је овај падеж данас у месној употреби изразито локационог карактера.

Локативом се обележава и појам обухваћен до максималних граница вршењем неке {психолошке, односно психофизиолошке акције у својству њене материјалне садржине — *мисли о њој, разговарају о њему* и сл. До максималних граница овде значи: не само дати појам у целини бива обухваћен радњом него и све околности које су непосредно за њега везане. Поређење са значењем акузатива „материјалне садржине“ (§ 7) указује нам на семантичку нијансу: док се у „акузативној“ ситуацији радња усретређује непосредно на дати објекат, локатив долази да обележи шире захватање, тј. максимално, свега онога што је у некој вези са датим објектом — *мисли на њу* (она је непосредни предмет његовог размишљања); *мисли о њој* (= очекује се објашњење: шта мисли, тј. о каквим све њеним поступцима односно својствима).

Веза *по + л о к а т и в* одређује остваривање физичког контакта са површином некога објекта: *милује га по образу, ударио га по руци* и сл. Истичем да се и овде, и поред чињенице да се *по + л о к а т и в* употребљава и уз глаголе као *удариши, уочава основна разлика у употреби према акузативу. Локатив није никад „циљни“ падеж, тј. не истиче у први план место завршетка радње. Локатив се, напротив, јавља баш онда кад треба означити да*

²⁵ В. „О предлогу *по* у српскохрватском језику“ на стр. 193.

радња у целом току своје реализације одржава контакт са датим објектом. Стога ће се локатив јавити овде уз свршени глагол искључиво онда када је уз глагол обележен и објекат који је њоме непосредно обухваћен тако да се већ извршена радња над објектом, дакле опет радња у целини реализована, смешта у одређене просторне оквири: *ударио га књигом по руци*, али не и *ударио је књигом по столу* већ *о сто*. Конструкција са учесталим глаголом — *ударати књигом по столу* — већ је могућа из тих разлога што се, указивањем на различите тачке у оквиру датог места (стола) које су обухваћене радњом, добија утисак о континуираности контакта целог тока радње са датим објектом (местом) радње узетим у целини.

Значење посредништва обележава се такође конструкцијом *са по - јавио је по њему, послао је по њој* и сл.²⁶

Иста конструкција служи и за обележавање значења „критерија“ („на основу чега“: *ради по заповести, свира по жељи* и сл.).

Сва се значења локатива могу свести на два основна типа: један коме је претстава о обухватању релевантни семантички моменат, и други, више прилошког карактера, којим је обележено оно што даје основа за реализацију радње, на чему је она фундирана.

Очигледно је да се оба типа могу у крајњој линији и теоретски свести на претставу о смештању радње на неку основицу, о њеном фундирању. Међутим, конкретна анализа им несумњиво одређује положај посебне категорије у оквиру исте падежне форме.

Чињеница да су у старијим развојним фазама српскохрватског биле у живој употреби конструкције са *при* у значењу „поред“, „уз“ и са *по* у значењу „после“²⁷ (о тој употреби говоре нам, уосталом, и поједини дијалекти који су је до данас сачували) показује да је првобитна семантичка основица локатива била знатно шира у поређењу са оним што смо констатовали о природи овог падежа у модерном српскохрватском књижевном језику.

²⁶ Овом се конструкцијом обележавају оне именице које означавају појам *б и њ а в*. о томе: „О предлогу *по* у српскохрватском језику“ на стр. 185.

²⁷ Српскохрватски није очувао употребу предлога *по* с локативом у секвензивном значењу, за коју знају остали словенски језици — в. „О предлогу *по* у српскохрватском језику“, стр. 195.

Она није у сваком случају искључивала претставу о смештању радње изван датог објекта, али уз његове спољашње границе.

Развојни пут српскохрватског локатива, праћен на одређеном језичком материјалу, показује, дакле, несумњиво сужавање поља употребе овог падежа, тј. завршен процес покрета ка интензивнијем консолидовању, сужавању специфичне семантичке основице на којој се изграђују конкретни значењски типови.

§ 10. Извршена анализа допушта нам да одговоримо позитивно на питање о томе постоји ли једна основна семантичка структура која обједињује све предлошке конструкције са одређеном падежном формом у јединствену граматичку категорију.

Позитиван одговор добија и питање о постојању непосредне корелације у основној семантичкој структури између значењских типова обележених падежним обликом без предлога и оних којима су везани за исти падеж али када је овај праћен предлогом као обавезним морфолошким знаком.

Могућно је одредити и услове који, у датом синхроничном пресеку, одређују поље употребе „предлошких“ падежа. У модерном српскохрватском књижевном језику релевантни значај имају:

1) за генитив — критериј одмеравања по удаљености, у конкретном и апстрактном смислу;

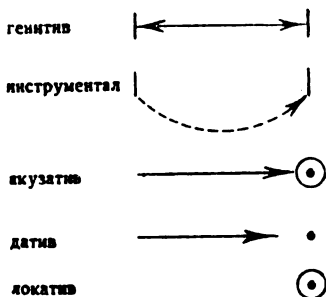
2) за инструментал — моменат повезивања једне појаве с другом;

3) за акузатив — претстава о динамичности и обухватању;

4) за датив — претстава о усмеравању;

5) за локатив — значење смештања једне појаве у границама нечега.²⁸

У схеми:²⁹

§ 11. Утврђивањем основних семантичких схема које су карактеристичне за „предлошке“ падеже долази се до закључка да се морфолошки падежни облици везују или не с предлозима

²⁸ Исп. однос ових критерија према онима које примењује Хјелмслев у својој познатој студији „La catégorie des cas“ (Copenhagen 1936).

²⁹ Исп. разлику према схеми коју даје Јакобсон одређујући природу падежа у руском језику — о. с. 283.

по следећем принципу: значења под којима се подразумевају, према специфичним критеријима утврђеним за сваки падеж, најнепосреднији контакт односно најнепосреднија конекција обележавају се самом падежном формом; остала — помоћу предлога.

У вези с тим је, конкретно, појава да они падежи који обележавају појам непосредно ангажован у остварењу радње — поред субјекта још и: објекат акузативног типа, објекат дативног типа и оруђе — не добијају уз себе предлог. У овој перспективи је савршено јасно зашто номинатив може да буде увек и само обележен падежним обликом без предлога.

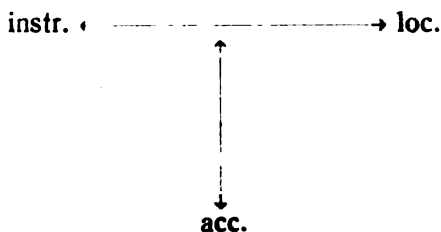
§ 12. Да би се објаснило због чега се у датом језику извештај специфичан значењски појам везује баш за једну одређену падежну конструкцију с предлогом треба пре свега тражити корелацију између основне семантичке структуре саме падежне категорије и значењског појма о коме је реч. У светлости ове корелације је, рецимо, сасвим јасно због чега се у српскохрватском значење друштва везало за предлошку конструкцију с инструменталом, а значење узрока за конструкцију с генитивом.

Треба истаћи да се обележавање места и времена не врши у српскохрватском једним за то само одређеним падежом, већ се у принципу свим зависним падежима може одредити место односно време. Уствари, одређивање основног појма места и времена није овде уопште релевантно, пошто се, у апстракцији посматрано, претстава о конекцији и контакту укршта са претставом о просторним релацијама (које се, као што је познато, пројцирају и на временском плану). Релевантна је само конкретизација, специфицирање месног (временског) односа које се врши у складу са основном семантичком структуром конкретне падежне форме. Отуда појава да се у оквиру падежног ситема у целини издвајају посебни системи за специфицирање места односно времена.

За српскохрватске „предлошке“ падеже којима се одређује место карактеристичан је систем опозиција између акузатива, локатива и инструментала. Акузатив се, у конструкцији с таквим предлозима који се такође повезују с локативом односно инструменталом, супротставља овим падежима као граматичка категорија којом се обележава место завршетка радње; одговарајуће конструкције с локативом и инструменталом обележавају место тока радње у целини (*лежем на клуџу, лежем пред клуџу* према *лежим на клуџи* односно *лежим пред клуџом*). Инструментал, као оријентациона категорија, одређује место посредно, оријентисањем

према познатом објекту; конструкције с локативом, пошто су локационог карактера, одређују непосредно место радње (*лежим пред клупом: лежи на клупи*). „Предлошки“ инструментал и „предлошки“ локатив налазе се, дакле, овде у опозиционој корелацији. Акузатив је, међутим, неутралан у погледу разликовања „оријентациони“: „локациони“ (исп.: *леже на клупу; леже пред клупу*).

Систем директних опозиција оних падежних категорија којима се одређује место манифестује се, дакле, у виду специјалног троугаоног односа — у схеми:

Генитив се повезује са великим бројем предлога за одређивање места показујући се изразито неутралним према критеријима који иначе имају релевантан значај за успостављање опозиционих корелација између акузатива, инструментала и локатива. То је, по различитим односима у простору које може изразити, најшири и најмање „обележен“ падеж места у српскохрватском језику (исп.: *седи испред баре, сјаје испред баре — седи усред баре, сјаје усред баре*).

„Предлошки“ датив стоји по страни од осталих помињаних „просторних“ падежа по свом специфичном значењу одређивања правца.

Основна схема обележавања просторних односа која се у принципу преноси и у временске оквиране добија тамо нужне модификације, тако да не постоји потпун паралелизам у употреби одговарајућих предлошких конструкција у месном и временском значењу. Може се рећи да је акузатив с предлозима најтипичнија предлошка форма за непосредну идентификацију времена радње (*десило се у пролеће, доћи ћемо на лето* и сл.) а „предлошки“ генитив за одређивање времена у оријентационом смислу (конструкције са *пре* и *после*).

§ 13. Посматрање српскохрватске падежне категорије с предлогом у еволутивној перспективи доводи нас до закључка да се и овде у већини случајева јасно уочава иста основна тенденција која је карактеристична за развој падежне категорије без предлога:

тежња ка интензифицирању основног значења и самим тим ка сужавању семантичког поља конкретне падежне форме.³⁰ Док падежи без предлога, реализујући ову своју тежњу, пребацују временом извесна своја значења на предлошку конструкцију, дотле се иста појава код „предлошке“ категорије манифестује углавном повећањем броја конкретних предлошких веза, што има за циљ исто семантичко растерећење односно интензифицирање у поменутом смислу.

Концентрисање нових предлога, углавном именичког порекла, врши се око генитива. „Предлошки“ генитив је једини падеж српскохрватског језика који је временом проширио своје поље употребе. Остали су падежи захваћени поменутиим процесом интензифицирања, додуше у неједнакој мери. Најмање је измењен у том смислу инструментал, највише датив.

Посматрајући развој српскохрватског система предлошких конструкција у светлости компарације са осталим словенским језицима, можемо закључити да се баш у броју и типу предлога окупљених с једне стране око генитива, а с друге око датива, може најјасније уочити правац и захват иновационог процеса и значај који имају данас за систем у целини непосредни резултати његове манифестације.

Милка Ивић

Das System der präpositionalen Konstruktionen in der serbokroatischen Sprache

Der Verf. betrachtet die serbokroatischen Fälle mit Präpositionen als ein einheitliches System. Wenn er an die Erforschung ihrer Eigenheit herangeht, stellt er sich unter anderem auch die Aufgabe zu zeigen, welche Antwort man, im Lichte der für die skr. Sprache festgestellten Verhältnisse, auf die drei grundsätzlichen Fragen von weiterem, allgemeinlinguistischem Interesse geben kann: 1) haben die Fälle mit Präpositionen ihre „Grundbedeutungen“ und in welcher Beziehung stehen sie zu der Grundbedeutung der gleichen Kasus-Kategorie ohne Präposition; 2) gibt es ein klares Prinzip, nach dem im Rahmen der betreffenden Sprache ein bestimmter Präpositionstyp

³⁰ В. мој закључак у вези с питањем основне карактеристике развоја српскохрватског инструментала — „Значења српскохрватског инструментала и њихов развој“ стр. 263. Напомињем да сам испитујући природу словенског датива дошла до сличних констатација које се тичу развоја овог падежа.

mit einem bestimmten Fall obligatorisch auftritt oder nicht auftritt, und wodurch ist das bedingt; 3) kann man eine durchgehende Entwicklungstendenz entdecken, die für das Präpositionssystem einer konkreten slavischen Sprache charakteristisch ist, wenn man den heutigen Stand mit dem ehemaligen, ältesten vergleicht.

Alle skr. *casus obliqui*, so meint der Verf., könnte man nach der Grundkonzeption der Verhältnisse, die sich in ihnen manifestieren, in zwei Gruppen teilen.

Verhältnisse, die erst in Anhängigkeit von der Realisation der Aktion entstehen, indem sie unmittelbar in den Lauf ihrer Realisation eingehen als direkt durch sie bedingt, werden durch Akkusativ, Dativ und Lokativ bezeichnet. Mit diesen Fällen konkretisiert sich im wesentlichen die Natur des Kontaktes, der die Handlung, im Augenblick ihrer Realisation, mit dem durch die Kasusform bezeichneten Begriff herstellt. Deshalb nennt der Verf. Akkusativ, Dativ und Lokativ Kontakt-Fälle.

Genitiv und Instrumental sind ihrer Natur nach Konnex-Fälle. Ihr Gebrauch ist bedingt durch die Grundvorstellung von der Verbindung zweier sonst gesonderter Erscheinungen durch ein spezifisches Verhältnis (§ 4).

Der Verf. nutzt das Material der modernen skr. Schriftsprache aus und zeigt, dass alle semantischen Typen, die an eine präpositionelle Kasuskonstruktion gebunden sind, eigentlich in der verschiedenen Spezifizierung der Grundvorstellung von „Kontakt“ bzw. „Konnex“ begründet sind.

Der Genitiv (§ 5) ist der Fall, um den sich im Serbokroatischen die grösste Zahl der verschiedensten Präpositionen sammelt. Der Verf. beschreibt die Grundtypen dieser Konstruktionen und definiert ihre Bedeutung und ihr gegenseitiges Verhältnis. Die durchgeführte Analyse zeitigt zwei grundsätzliche Folgerungen: 1) dass allen Bedeutungstypen, die von der Genitivform umfasst werden, sei es im Gebrauch ohne Präposition oder mit Präposition, die Grundvorstellung gemeinsam ist von dem Abmessen einer Erscheinung gegenüber einer anderen nach dem Kriterium der Entfernung; 2) dass das Fehlen der Präposition beim Genitiv ein obligatorisches morphologisches Zeichen für die totale Nähe (= direkteste Berührung, Zugehörigkeit) zweier Erscheinungen ist.

Beim Instrumental (§ 6) muss man drei besondere Kategorien unterscheiden: 1) Instrumental ohne Präposition — es wird die Verbindung zweier Erscheinungen durch das Verhältnis der Subordination der einen Erscheinung unter die andere bestimmt; 2) Instrumental

mit der Präposition *s* 'mit' — es wird die Verbindung zweier Erscheinungen durch das Verhältnis der Nebeneinanderordnung bestimmt; 3) Instrumental mit den Präpositionen: *над* 'über', *под* 'unter', *пред* 'vor', *међу* 'zwischen' — es wird die Verbindung zweier Erscheinungen nach ihrer Lage im Raum bestimmt. Die Grundbedeutung der wechselseitigen Verbindung zweier Erscheinungen nach einer bestimmten Funktion bezw. Stellung verbindet einerseits, und zwar von den ältesten historischen Zeiten bis heute, alle diese drei Kategorien im Rahmen der gleichen Kasusform, und andererseits bestimmt sie klar den Typ der präpositionalen Konstruktionen, die in Betracht kommen können. Der präpositionale Instrumental ist eigentlich arm hinsichtlich der Bedeutungen, die er bezeichnen kann: entweder handelt es sich um eine typische Gemeinsamkeit oder um ein Ortsverhältnis.

Der Verf. analysiert die Natur des präpositionalen Instrumentals für Ortsbestimmung und stellt fest, dass es sich um eine Kasus-kategorie des Orientierungstyps (nach einem Terminus, den der Verf. einführt) handelt: durch ihn wird nicht der direkte Ort der Handlung bezeichnet, sondern ein bekanntes Objekt, mit dessen Hilfe wir uns über den gesuchten Ort im Raum orientieren (Typ: *стоји пред кућом* 'steht vor dem Haus'). Da der Instrumental auch, ebenso wie der Genitiv, ein Konnex-Kasus ist, weist der Verf. besonders auf dieses Moment hin und spricht über die Verwandtschaft dieser Fälle und über die Unterschiede in ihrer Natur.

Für den Aufbau des semantischen Spektrums des Akkusativs sind zwei miteinander eng verbundene Momente von erheblicher Bedeutung: die Vorstellung von der Dynamik, d. h. vom Prozess der Verwirklichung einer Handlung, und die Vorstellung von der Verwirklichung eines vollkommenen Kontaktes zwischen der Handlung und dem gegebenen Objekt (§ 7). Es folgt eine Beschreibung der präpositionalen Konstruktionen mit dem Akkusativ und die Definierung ihrer Bedeutung. Aus der durchgeführten Analyse geht hervor, dass die Akkusativ-Kategorie in ihrer Gesamtheit zwei grundlegende semantische Kerne umfasst: 1) die Bedeutung des fortschreitenden Kontaktes; 2) die Bedeutung des Masses. Sie bemerkt man deutlich sowohl bei den präpositionalen Konstruktionen wie auch in Fällen, die mit Kasus ohne Präposition bezeichnet sind. Jede direkte Verwirklichung eines Kontaktes der Aktion mit dem gegebenen Begriff (Objekt-Situation) und dem Begriff der Quantität, die unmittelbar von der Aktion erfasst wird, bezeichnet man durch die bloße Kasusform. Die übrigen, indirekteren, Verhältnisse sind an die präpositionale Konstruktion gebunden.

Zur Entwicklung des präpositionalen Akkusativ in der skr. Sprache konstatiert der Verf. die charakteristische Tendenz zur Reduzierung der konkreten Formen, mit denen man das Ortsverhältnis des Orientierungstyps bestimmt, ausschliesslich auf Konstruktionen mit jenen Präpositionen, die in der gleichen Orientierungsbedeutung auch beim Instrumental auftreten. Damit ist auch formal die unmittelbare semantische Korrelation bezeugt, die zwischen dem Orts-Instrumental und dem Orts-Akkusativ besteht.

Der skr. präpositionale Dativ ist eine arme Kategorie im Vergleich mit den übrigen Kasuskonstruktionen, nach den Bedeutungen, die sie bestimmt: sie läuft ganz hinaus auf den Begriff des *Richtungens* (§ 8).

In der modernen Schriftsprache bezeichnet der Dativ mit Präpositionen die Annäherung einer Aktion einem Objekt und schliesst obligatorisch die Vorstellung von der Verwirklichung eines Kontaktes zwischen ihnen aus. Bei der Bedeutung des Dativs ohne Präposition ist dagegen obligatorisch die Vorstellung vorhanden von einer Realisation eines Kontaktes zwischen der Handlung und dem gegebenen Objekt.

Der Autor weist auf das ehemalige, andere Prinzip beim Gebrauch dieses Falles in der skr. Sprache hin und stellt fest, dass sich die Entwicklung des Dativs in der Richtung einer Einengung seines semantisch-funktionalen Bereichs und einer intensiveren semantischen Abgrenzung gegen die Kasusform ohne Präposition bewegte.

Der Lokativ, der einzige Kasus, der in der skr. Sprache obligatorisch mit der Präposition morphologisch verbunden ist, hat neben sich verschiedene Präpositionen, die alle auf der gleichen semantischen Basis gebildet sind: auf der Vorstellung von der Unterbringung einer Handlung auf einer Grundlage, im konkreten und im abstrakten Sinne (§ 9). Die grundlegenden semantischen Typen sind aufgezählt und ihre Eigenschaften definiert. Besonders ist für den Orts-Lokativ hervorgehoben, dass er eine *Lokations*-Kategorie ist (nach einem Terminus des Verf. zum Unterschied zu den Orientierungsfällen), d. h. ein Kasus, mit dem man den Ort der Handlung unmittelbar bestimmt (Typ: *седи у баши* 'sitzt im Garten'). Der Begriff der „Ruhe“ ist in diesem Fall nicht relevant; wesentlich ist, dass sich an dem Ort, der durch den Lokativ bezeichnet ist, die Handlung in ihrem ganzen Verlauf realisiert, und nicht nur in ihrer Endphase (wo, nach den Gesetzen der skr. Schriftsprache, eine Akkusativ-Konstruktion auftreten müsste).

Der Verf. konstatiert, dass der Lokativ im Serbokroatischen aufhört, eine spezifische Kategorie für die Zeitbestimmung zu sein. Er erklärt besonders auch den Gebrauch des Lokativs bei einzelnen perfektiven Verben zur Bezeichnung des Ortes eines physischen Berührung (Typ: *ударио га по руци* 'er schlug ihn an der Hand') und weist auch hier, wie auch anderwärts, wo es nötig ist, auf den Unterschied hin gegenüber dem Gebrauch des Akkusativ-Konstruktion in einer ähnlichen Situation.

Aus den dargestellten Tatsachen folgt der Schluss, dass der skr. Lokativ im Laufe seiner Entwicklung seine spezifische semantische Basis, auf der sich die konkreten Bedeutungstypen ausbilden, verengte, d. h. intensiver konsolidierte.

Der Verf. summiert alle Resultate, zu denen er gelangte, indem er die Natur eines jeden Kasus einzeln untersuchte, und konstatiert vor allem, dass man positiv antworten kann auf die Frage, ob eine grundlegende sätzliche semantische Struktur besteht, die alle präpositionalen Konstruktionen mit einer bestimmten Kasusform zu einer einheitlichen grammatischen Kategorie vereinigt.

Eine positive Antwort erhält auch die Frage nach dem Bestehen einer unmittelbaren Korrelation in der semantischen Struktur zwischen den Bedeutungstypen, die durch eine Kasusform ohne Präposition bezeichnet sind, und jenen, die an einen Kasus gebunden sind, wenn dieser aber von einer Präposition als einem obligatorischen morphologischen Zeichen begleitet ist.

Es ist möglich, auch die Bedingungen zu bestimmen, die, im gegebenen synchronischen Durchschnitt, auch den Bereich bestimmen, in dem man präpositionale Fälle gebraucht. In der modernen skr. Schriftsprache sind von relevanter Bedeutung:

- 1) für den Genitiv — das Kriterium des Abmessens nach der Entfernung;
- 2) für den Instrumental — das Moment der Verbindung einer Erscheinung mit einer andern;
- 3) für den Akkusativ — die Vorstellung von der Dynamik und der Umfassung;
- 4) für den Dativ — die Vorstellung Richtunggebens;
- 5) für den Lokativ — die Bedeutung der Unterbringung einer Erscheinung in den Grenzen von etwas.

Die Fälle werden im Serbokroatischen morphologisch mit den Präpositionen verbunden nach dem Prinzip: die Bedeutungen, die man unter ihnen versteht, in Übereinstimmung mit den für jeden Kasus

spezifischen Kriterien, der unmittelbarste Kontakt bzw. der unmittelbarste Konnex werden nur durch die Kasusform bezeichnet; die übrigen Bedeutungen mit Hilfe der Präpositionen. Damit verbunden ist die Erscheinung, dass jene Fälle, die einen unmittelbar an der Verwirklichung der Handlung beteiligten Begriff bezeichnen — neben dem Subjekt auch das Objekt des Akkusativ-Typs, das Objekt des Dativ-Typs und das Werkzeug —, neben sich keine Präposition erhalten (§ 11).

Es wird das Verhältnis konstatiert zwischen der grundsätzlichen semantischen Struktur einer Kasusform und dem konkreten Bedeutungstyp, der durch sie bezeichnet wird. Besonders weist der Verf. auf die Tatsache hin, dass für das Kasussystem die Bezeichnung des Begriffes von Ort und Zeit in abstracto nicht relevant ist — es gibt keinen besonderen Kasus, mit dem man den allgemeinen Begriff des Ortes (bzw. der Zeit) speziell bestimmen könnte. Wesentlich ist die konkrete Spezifizierung der räumlichen (zeitlichen) Verhältnisse, die im Prinzip mit Hilfe aller abhängigen Fälle vollzogen wird. Für die skr. Schriftsprache ist hier ein spezifisches Dreieckssystem der Oppositionen — Akkusativ: Lokativ: Instrumental — charakteristisch, das der Verf. feststellt und definiert (§ 12). Es folgt auch eine Bestimmung der Rolle der übrigen präpositionalen Fälle bei der Bezeichnung des Ortes und der Zeit.

Der Verf. konstatiert (§ 13), dass für die Entwicklung der präpositionalen Kasuskonstruktionen in der skr. Sprache im wesentlichen jene gleiche Tendenz zur Intensivierung der Grundbedeutung und damit zur Verengung des semantischen Bereichs charakteristisch ist, die man auch in der Entwicklung der Fälle ohne Präposition beobachtet. Während die Fälle ohne Präpositionen in Realisierung dieser Tendenz mit der Zeit gewisse Bedeutungen auf die präpositionale Konstruktion abwälzen, manifestiert sich die gleiche Erscheinung bei der präpositionalen Kasus-Kategorie meist durch Vergrößerung der Zahl konkreter präpositionaler Verbindungen, was die gleiche semantische Entlastung bzw. Intensivierung im erwähnten Sinne zum Ziel hat.

Die Konzentrierung neuer Präpositionen vollzieht sich um den Genitiv. Der präpositionale Genitiv ist der einzige Fall der skr. Sprache, der mit der Zeit den Bereich seines Gebrauchs erweiterte. Die übrigen Fälle sind von dem erwähnten Prozess der Intensivierung erfasst, allerdings nicht in gleichem Masse. Am wenigsten verändert ist der Instrumental, am meisten der Dativ. Der vollzogene Entwicklungsprozess manifestiert sich also am offensichtlichsten heute in den Neuerungen, die einerseits den Genitiv, andererseits den Dativ betreffen.